

Тези доповіді: Підходи до вивчення проблеми жанрової таксономії // Тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції пам'яті доктора філологічних наук, професора Д. І. Квеселевича «Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблем перекладу». – Житомир: Житом. держ. ун-т, 2014. – С.50-52. 3 с, 3 д.а

О. Ю. Кузьменко

м. Житомир

ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЖАНРОВОЇ ТАКСОНОМІЇ

Проблема типології мовленнєвих жанрів є однією з ключових у лінгвістиці. Універсальної класифікації мовленнєвих жанрів досі не здійснено, не існує єдиних несуперечливих критеріїв, які слугували б підставою такої типологізації.

В. В. Демент'єв аналізує чотири основних напрямки, за якими в лінгвістичній науці здійснювалась жанрова стратифікація [5: 155-157].

Перший напрям пов'язаний з ідеями М. М. Бахтіна і його традиційною таксономією мовленнєвих жанрів, яка включає поділ останніх на первинні (прості) та вторинні (складні) [2: 237]. Мовознавець також висловлює думку про існування жанрів стандартизованих (привітання, прощання, побажання) та «більш вільних і творчих жанрів усного мовлення» (жанри салонних, інтимно-дружніх бесід) [2: 239-240].

Другий напрям представлено роботами послідовників М. М. Бахтіна (Арутюнова 1992, Вежицька 1997, Ст. Гайда 1999, Шмельова 1995 та ін.). Проте дані класифікації часто є надмірно узагальненими (Арутюнова 1992, Шмельова 1995) чи нагадують перелік окремих жанрів, а не їх повноцінну типологізацію (Вежицька 1997).

Третій напрям репрезентують дослідження окремих типів і, відповідно, груп жанрів. Лінгвокультурологічна (концептологічна) типологія мовленнєвих жанрів, застосована в роботах В. І. Карасика, М. Л. Макарова, Г. Г. Слишкіна, дає можливість поділити жанри та жанрові утворення в межах певної мовленнєвої культури на такі, що а) підтримуються і б) не підтримуються даною культурою [4: 9].

Четвертий напрям проведення жанрової стратифікації передбачає класифікацію жанрів в залежності від типів дискурсу (Кожевнікова 1979, Шейгал 2000).

Розвиваючи теорію М. М. Бахтіна, Ст. Гайда запропонував власні підходи до типологізації і виділив 3 групи жанрів:

- 1) прості (представлені віддієслівними іменниками, що є типами мовленнєвих актів: скарга, обіцянка, відмова) і складні (реалізація одного мовленнєвого акта в іншому: запрошення в листі);
- 2) примарні, що проявляються в умовах «обличчя-в-обличчя» і в часовому проміжку відносяться до групи «Я-Тут-Зараз» (питання, опис подій, повідомлення) та секундарні, що народжуються в умовах високорозвиненої комунікації (інтерв'ю, стаття, щоденник);
- 3) жанрово необмежені (лист) та тематично спеціалізовані жанри (етикетні, оцінні) [3: 112-113].

К. В. Кожевнікова поділяє мовленнєві жанри на:

- 1) ті, що будуються за досить жорсткими інформаційними моделями (афіша, інструкція, рецепт);
- 2) такі, зміст яких будується за узуальними інформаційними моделями (газетні повідомлення, рецензії тощо);
- 3) жанрово нерегламентовані тексти (особисте листування) [6: 53-54].

Класифікація жанрів політичного дискурсу, представлена О. Й. Шейгал, дозволяє здійснити диференціацію жанрів за низкою критеріїв, а саме:

- 1) за параметром інституціональності;
- 2) за суб'єктно-адресатними стосунками;
- 3) за варіантами політичних соціолектів;
- 4) за подійною локалізацією;
- 5) за ступенем центральності/ маргінальності жанру в полі політичного дискурсу;
- 6) за характером домінуючої інтенції [7: 319].

Зважаючи на розрізненість жанрових класифікацій ряд вчених пропонує покласти в основу поділу на жанри ілокутивно-цільовий критерій (Арутюнова 1992, Орлова 1997, Шмельова 1997).

В основі лежить параметр комунікативної інтенції класифікації Т. В. Шмельової. Автор виділяє інформативні (повідомлення, підтвердження, запит інформації), оцінні (похвала, докір, осуд), етикетні/ перформативні (привітання, вибачення, поздоровлення) та імперативні (порада, рекомендація, інструкція) жанри [8: 60].

Цільовий критерій поділу на жанри простежується в роботах Н. Д. Арутюнової, яка розробила, на її власну думку, «надто узагальнену схему жанрів спілкування», що включає:

- 1) інформативний діалог (make-know discourse), що будується за принципом «питання-відповідь»;
- 2) прескриптивний діалог (make-do discourse), мікроструктура якого включає пару «прескрипція-обіцянка/відмова»;
- 3) обмін думками з метою прийняття рішення або з'ясування істини (make-believe discourse);
- 4) діалог, що має на меті встановлення або регулювання міжособистісних стосунків (interpersonal-relations discourse);
- 5) «пусті розмови» (fatic discourses): а) емоційний; б) артистичний; в) інтелектуальний. Головною рисою цієї групи жанрів є створення атмосфери невимушеності та розкутості [1: 53-54].

Т. Г. Винокур, поряд з критерієм ілокуції, виділила опозицію «фатичність» – «інформативність», що протиставляє два полярних поняття – фатики та інформатики [Винокур 1993]. Ідея набула подальшого розвитку в роботах В. В. Дементьєва, який виділив п'ять основних різновидів фатичних жанрів, які, відповідно:

- 1) погіршують міжособистісні стосунки в прямій формі: прямі звинувачення, сварки, з'ясування стосунків;

- 2) покращують міжособистісні стосунки в прямій формі: зізнання в коханні, компліменти, сповідь;
- 3) погіршують міжособистісні стосунки в непрямій формі: деякі різновиди іронії, глузування;
- 4) покращують міжособистісні стосунки в непрямій формі: флірт, жарт;
- 5) є «пустими розмовами», або small talk, в рамках яких взаємостосунки залишаються незмінними [5: 217-223].

Отже, існує безліч класифікацій мовленнєвих жанрів і підстав для їх виділення. Однак жодна з них не дає можливості описати усі без винятку жанри з одночасним урахуванням їх лексико-стилістичних, структурних, дискурсивних, експресивних та інших особливостей, що, певною мірою, пов'язано з відсутністю чітких жанрових кордонів, жанровою дифузністю і з появою нових жанрів в окремих дискурсах (наприклад, віртуальне жанрознавство).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н. Д. Жанры общения/ Н. Д. Арутюнова// Человеческий фактор в языке. Коммуникация, модальность, дейксис. – М.: Наука, 1992. – С. 52-56.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества/ М. М. Бахтин. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.
3. Гайда Ст. Жанры разговорных высказываний/ Ст. Гайда // Жанры речи: Сборник научных статей. – Саратов: Изд-во Государственного учебно-научного центра «Колледж», 1999. – Вып. 2. – С. 107-115.
4. Дементьев В. В. Когнитивная генристика: внутрикультурные речевые ценности/ В. В. Дементьев, В. В. Фенина //Жанры речи: Сборник научных статей. – Саратов: Изд-во ГосУНЦ “Колледж”, 2005. – Вып. 4. – С. 5-34.
5. Дементьев В. В. Теория речевых жанров/ В. В. Дементьев. – М.: Знак, 2010. – 600 с.
6. Кожевникова К. В. Об аспектах связности в тексте как целом / К. В. Кожевникова// Синтаксис текста / [отв. ред. Г. А. Золотова]. – М.: Наука, 1979. – С. 49-67.
7. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса: дис. на соискание науч. степени докт. филолог. наук: спец. 10.02.01 „Русский язык”, 10.02.19 “Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика”/ Е. И. Шейгал.– Волгоград, 2000. – 440 с.
8. Шмельова Т. В. Речевой жанр: опыт общепилологического осмысления/ Т. В. Шмельова// Collegium. – Киев, 1995. – № 1-2. – С. 57-65.